

Propriety of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.

Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke. Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

BROEDERS HOEDER ?

HOOFDSTUK IV
uit: Grondslagen van humanisme
J.P. van Praag

Na de tweede wereldoorlog ontstond er onder Amerikaanse psychologen een groeiende onvrede, zowel met het behaviourisme als met de psychoanalytische traditie, hoewel de meeste van deze psychologen zelf analytici waren. In beide opvattingen, zo meende zij, dreigt de mens als persoon te verdwijnen achter deelwaarnemingen: de gedragingen, de driften; maar waar blijft hij zelf? Een nieuwe psychologie was nodig, een derde psychologie, een derde weg naar psychische gezondheid, waarin de hele mens als een organische eenheid voor de dag zou komen. Dat slaat dus niet zozeer op een levensovertuiging, als wel op een psychologisch uitgangspunt. Helemaal nieuw was dat uitgangspunt overigens niet. Al in het begin van deze eeuw waren verschillende psychologen uit Zuid-Duitsland en Zwitserland, waaronder Charlotte en Karl Bühler, tot overeenkomstige beschouwingen gekomen. Hun opvatting was dat iedere waarneming afhankelijk is van het hele waarnemingsveld. Dat geldt natuurlijk ook voor waarnemingen aan en van de mens. Deze opvatting werd aangeduid als Gestalt-psychologie, omdat men probeert gehelen, gestalten in het oog te vatten. Later heeft Kurt Lewin deze waarnemingstheorie uitgebreid tot gevoelens en handelingen; kortom tot het gehele 'veld' van het bestaan. Nog weer later is Perls het begrip Gestalt gaan hanteren voor complexen van gevoelens, angsten en frustraties, die iemand als Gestalt tegenover zich zet om er mee klaar te komen en ze in zijn persoon op te nemen.

Intussen was het uitgangspunt van de mens als een samenhangend geheel tijdens en na de tweede wereldoorlog in de Verenigde Staten opnieuw actueel geworden. Verschillende vooraanstaande psychologen en psychotherapeuten werkten ermee, ieder op zijn wijze. Op verschillende manieren speelde het een rol bij Erich Fromm, Erik Erikson, Carl Rogers, Abraham Maslow, e.a. Ook Charlotte Bühler leefde als emigrante in de VS. Rondom hen kreeg nu een Third Force gestalte, die grote opgang heeft gemaakt als de stroming van de Humanistic Psychology. Daarbij zijn allerlei varianten en nevenstromingen ontstaan, waarmee we ons in dit verband niet zullen bezighouden.

Maar in het geval van de humanistische psychologie is de verwantschap met het humanisme als levensovertuiging onmiskenbaar, zoals een onderzoek van de ideeën van enkele humanistische psychologen al spoedig laat zien.

Fromm is een humanist; hij verstaat daaronder het geloof in de eenheid van het menselijk geslacht en het menselijk vermogen zichzelf te vervolmaken door eigen streven. De mens is veranderbaar, maar niet onbeperkt; hij heeft een eigen natuur, maar de maatschappij stelt grenzen. Toch kan hij kiezen in een zekere vrijheid en bij die keuze laat hij zich leiden door een waarderend vermogen, dat uit zijn wezenlijke geaardheid voortkomt. Doet de mens dat niet en laat hij zich leiden door schijnwaarden, dan uit zich dat in psychische frustraties, in psychische ongezondheid. Dit is een kernbegrip bij Fromm: moraliteit, niet traditioneel, maar creatief begrepen, is een voorwaarde tot gezondheid. En hetzelfde geldt in zekere zin voor de samenleving: een samenleving is gezond, als zij de gezondheid van haar leden bevordert, en zij doet dat, als zij hun de mogelijkheid tot creatieve moraliteit biedt. Deze moraal begint bij de eigenliefde; eigenliefde is voorwaarde voor naastenliefde: wie zich zelf niet liefheeft, weet niet wat liefde is en kan anderen alleen gebruiken in plaats van ze te dienen. Op deze basis kunnen wij worden, wat we in beginsel al zijn. Mensen vormen een eenheid van lichaam en geest: zij kunnen kiezen voor het leven boven de dood in een lotsgemeenschap met de anderen, die overigens ieder uniek zijn, in een poging om zin te geven aan een op zich zelf absurd bestaan. Het besef van de maatschappelijke voorwaarden, die daartoe vervuld moeten worden, leidt Fromm tot een marxistisch humanisme.

Minder bekend dan Fromm, maar niet minder belangrijk, is Erikson. Hij is psychoanalyticus en kunstenaar, en evenals Fromm ook socioloog, zij het als amateur. Hij vergezelde een expeditie naar de Sioux-indianen om te tekenen. Maar hij werd getroffen door het identiteitsverlies van de stam, en daardoor ook van zijn afzonderlijke leden, vooral de kinderen. Dit leek een gevolg van gewijzigde omstandigheden. De rol die men traditioneel had te vervullen, correspondeerde niet langer met de situatie.

Wat is nu het humanistische in de humanistische psychologie? Volgens de humanistische psychologen is hun humanisme gelegen in de opvatting dat de mens als geheel verstaan moet worden. Maar het humanisme als levensovertuiging kent ook een min of meer bepaald mensbeeld; wat vinden we daarvan terug in de humanistische psychologie? Alle humanistische psychologen baseren zich op de natuurlijkheid van de mens: hij komt voort uit de natuur en heeft een groeiprincipe meegekregen, dat om verwerkelijking vraagt. Bij Rogers en Maslow vooral overheerst een optimistisch vertrouwen in dit 'human potential', het menselijk vermogen. Menselijke verbondenheid is ook een element dat bij alle hier besproken humanistische psychologen een rol speelt. Maar eigenlijk alleen bij Fromm en Erikson krijgt het ook een maatschappelijke strekking. Een strikt persoonlijke opvatting van verbondenheid, hoe belangrijk ook op zich zelf, miskent de factor macht in de maatschappelijke werkelijkheid en de conflicten die daaruit voortvloeien; machtsverhoudingen beïnvloeden de persoonlijke groei en kunnen dikwijls niet zonder vuile handen veranderd worden. Het element van de menselijke verwantschap (de zogenaamde gelijkheid) speelt op de achtergrond wel mee, maar het is weinig uitdrukkelijk aanwezig. De menselijke mogelijkheden komen alle mensen wel toe, maar de aandacht richt zich toch vooral op de bewuste enkeling. Alleen Erikson richt zich met zijn identiteitspolitiek ook feitelijk op de situatie van andere sociale lagen.

De vrijheid speelt bij alle humanistische psychologen een grote rol. Men kan soms zelfs spreken van een vrijheidsoptimisme, dat de belemmeringen van psychologische en sociale aard niet altijd recht doet. Het is weer Fromm, en in zekere mate ook Erikson, die oog hebben voor de maatschappelijke voorwaarden voor de vrijheid. En tenslotte de redelijkheid: functioneren doet de redelijke waardering vooral bij Rogers en Maslow, dat wil zeggen, dat zij bij hen een eigen functie heeft, terwijl zij bij de anderen eerder verschijnt als een bijkomstig element.

Zo zien we de levensovertuigelijke elementen van humanisme in wisselende samenhang optreden bij de verschillende humanistische psychologen.

